

שׁוֹת בְּהִלְכָה לְשׁוֹלְחַן שֶׁבֶת

מֵאֵת הַרְבֵּי מִשֵּׁה חַיִּים חֲנוּנֵנוּ שְׁלִיטָ"א

ג'ליון מס' 52

הלכות ראש חודש שחל בשבת

מצווה לשמוח ולהרבות בסעודה בראשי חודשים ולקיים בהם סעודה מיוחדת, וכמו שכתוב בתורה 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשיכם וגו'¹⁴, השווה הפסוק בין ראשי חודשים לחגים ומועדים. וכן יש ללמוד ממה שאמר דוד המלך ליהונתן בן שאול 'כי זבח משפחה לנו', שביקש דוד מיהונתן, שיאמר לאביו שאול, שדוד הלך לבקר את משפחתו בזבח שהם זוכחים, וזו היתה סעודה לכבוד ראש חודש כמבואר שם בפסוקים. הגם שאין חיוב גמור לערוך שמחה ולקיים סעודה כפת כמו בחגים ומועדים, מכל מקום, למדנו שהיו נוהגים לקיים סעודות גדולות בימי ראש חודש, ומצווה היא². עוד נאמר במדרש³ כל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה עד ראש השנה חוץ מהוצאות שבתות וימים טובים, ראשי חודשים וחול המועד. מכאן שכל מה שמוציא אדם לכבוד ראש חודש הרי הוא בכלל הוצאות מצווה כמו שבתות וחגים שעליהם נאמר: בני, לוו עלי ואני פורע⁴.

ויאמר 'עלה ויבוא', וימשיך אחר כך כסדר¹⁹. ואם הזכיר שם ה', יאמר 'למדני חוקיך', ויחזור ל'עלה ויבוא'²⁰.

ואם סיים ברכת 'בונה ירושלים', ולא התחיל ברכת 'הטוב והמטיב', מנהג האשכנזים: להזכיר בברכה בשם ומלכות, וזה נוסח הברכה - 'ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, ברוך אשר נתן ראשי חודשים לעמו ישראל לזיכרון', וממשיך אחר כך ברכת 'הטוב והמטיב'²¹. והספרדים נוהגים: לומר הנוסח הנ"ל ללא שם ומלכות, ואומר 'ברוך שנתן ראשי חודשים לעמו ישראל לזיכרון', וממשיך אחר כך ברכת 'הטוב והמטיב'²². והנזכר לאחר מכן, אינו חוזר כלל²³.

המסופק אם הזכיר 'עלה ויבוא' או 'רצה והחליצנו' בברכת המזון מה יעשה?

המסופק אם הזכיר או לא, דינו זהה למי שלא הזכיר כלל, כיון שרגילותו שלא להזכיר בשאר ימות השבוע, מסתבר שכך נהג גם עתה. ולכן אם אינו זוכר אם אמר 'עלה ויבוא' אינו צריך לחזור, ואם אינו זוכר אם אמר 'רצה והחליצנו' צריך לחזור²⁴, אולם יש חולקים שכיון שנמצא בסעודת שבת הרי הוא מרגיש שונה ומסתמא הזכיר²⁵, ובכל ענין אם אשתו או בנו הקטן מעידים שהזכיר מעין המאורע יכול לסמוך על עדותם, דאין צריך תורת עדות אלא גילוי מילתא בעלמא.

אשה שמסופקת אם הזכירה מעין המאורע אינה חוזרת ומברכת²⁶. אבל קטן חוזר ומברך מדין חינוך, וכדין ספק בירך²⁷.

מה דינו של מי ששכח להזכיר גם 'עלה ויבוא' וגם 'רצה והחליצנו'?

אם נזכר לאחר שהתחיל ברכת 'הטוב והמטיב',

ואם סיים וברך כבר ברכת 'בונה ירושלים', לא ימשיך בברכת 'הטוב והמטיב', אלא יברך כך: 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר נתן (נוסח ע"מ: שנתן) שבתות לישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת', וימשיך בברכת 'הטוב והמטיב'¹⁴.

אם שכח להזכיר מעין המאורע וחתם בונה ירושלים, ואינו יודע נוסח ברכת שנתן וכו', (אין לו סידור) מה עליו לעשות?

לדעת רבים מהפוסקים בדבר שאם לא אמרו מחזירין אותו כגון כאן שלא אמר 'רצה והחליצנו' בשבת, צריך לחזור לראש ברהמ"ז, ואין הדבר מועיל אם יאמר 'רצה והחליצנו' קודם 'הטוב והמטיב'¹⁵, ומ"מ אם יודע תחילת הברכה והסיום, אף שאינו יודע שאר הנוסח שבאמצע כראוי, כגון שאומר ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה ברוך אתה ה' מקדש השבת, יאמר כן ויוצא יד"ח¹⁶.

כיצד ינהג השוכח להזכיר 'עלה ויבוא' בברכת המזון?

אם סיים את ברכת המזון ונזכר ששכח לומר 'עלה ויבוא', אינו צריך לחזור ולברך שוב ברכת המזון, כיון שאין חיוב אכילת סעודת פת בראש חודש כמו בסעודות שבת¹⁷, ולכן אם שכח לאמר 'רצה והחליצנו', צריך לחזור ולברך ברכת המזון, והואיל וחייב בסעודת פת, אבל השוכח להזכיר ראש חודש בברכת המזון, ולא אמר 'עלה ויבוא', אינו צריך לשוב ולברך ברכת המזון שנית¹⁸.

אם נזכר שלא אמר 'עלה ויבוא' לפני שהזכיר את שם ה' של ברכת 'בונה ירושלים', כלומר שהמשיך ואמר 'ברוך אתה', ולא אמר ה', יעצור,

האם חובה להוסיף בסעודות שבת תבשיל נוסף לכבוד ר"ח?

מצווה להוסיף מאכל חשוב בראש חודש בנוסף לרגילותו⁵, ובר"ח שחל בשבת, יש מצווה להוסיף עוד תבשיל או קינוח מיוחד בנוסף למאכלים שהוא רגיל לאכול בשאר שבתות השנה, כדי שיהיה ניכר שהוא לכבוד ראש החודש⁶.

סעודת ראש חודש האם אפשר לקיימה בליל ראש חודש, או שעיקרה ביום ראש חודש דווקא?

כתבו האחרונים דמה שמרבה בסעודה ביום לכבוד ר"ח די ואין צריך להרבות גם בלילה⁷, ושונה דין ר"ח מחול המועד ששם יש ענין בסעודת בוקר וערב, ואם עושה סעודה רק בליל ר"ח "א שלא יצא יד"ח⁸, ו"א שיצא בזה⁹.

מי ששכח בשבת להזכיר בברכת המזון 'רצה והחליצנו', מה עליו לעשות?

בסעודה הראשונה והשניה כיון שיש חיוב לאכול לחם, לפיכך הברכה וההזכרה של שבת בברכה היא חובה, ולכן אם לא אמר 'רצה והחליצנו' וסיים את ברכת המזון צריך לחזור ולומר ברכת המזון מהתחלה¹⁰ ואילו בסעודה שלישית כיון שיש דעות שאינה צריכה פת, לפיכך אם שכח אינו חוזר¹¹.

אם נזכר בסיום ברכת 'רחם' אחר שחתם 'ברוך אתה ה'', אך עדיין לא סיים 'בונה ירושלים', יאמר מיד 'למדני חוקיך', ויחזור לומר 'רצה והחליצנו'¹². אולם יש חולקים שעדיף שיסיים את הברכה, דלא מסיימים למדני חוקיך אלא כשאין אפשרות אחרת¹³.

1 במדבר י"י.
2 טור ובית יוסף סימן ת"ט. ועיין בשער הציון אות א שהביא בשם האור זרוע שלכתחילה יש לערוך את סעודת ר"ח על פת דווקא.
3 פסיקתא פכ"ו. הובא בב"י שם ובמשנ"ב שם ס"ק א.
4 גמרא ביצה טו. ומכל מקום ע"י במשנ"ב סימן רמג ס"ק ג, ובשעה צ"ש ס"ק יב, שלא ינהג כן אלא מי שיש לו לחזורי עפ"י דרך הטבע ולא יסמוך על הנס.
5 שו"ע סימן תיש סעיף א, ומשנ"ב שם ס"ק ב, ומנהג הגר"י קניבסקי (אורחות רבנו ח"א עמוד קע"ז) לשתות בכל ר"ח קצת יין וגם נתן לבני ביתו לשתות ואף לנשים, ואמר שצריכים לכבד את יום ר"ח, ועל ידי שתיית היין מרמים שהוא יו"ט.
6 משנ"ב שם.
7 משנ"ב שם.
8 ערוך לנר סנהדרין ע"י ע"ב, נימוקי אורח חיים ס"ק א' בשם אביו בעל הדרכי תשובה, ש"ת משנה שכיר ח"ב סי' פ"ג.
9 ערוך לנר שם בדעת המג"א ס"ק א'.
10 שו"ע סימן קפח סעיף ו. ובכל זה אין חילוק בין אשה לאיש, שו"ת יביע אומר ח"ו סי' כ"ח סוף סק"ד, חו"ע שבת ח"ב עמוד קצ"ב הערה י', פסקי תשובות ס"ו, ודלא כהכ"ח סק"ד.
11 שו"ע שם סעיף ה.
12 משנ"ב שם ס"ק כב.
13 הלכה ברורה סעיף י"א ובהערה שם בהרחבה.
14 שו"ע שם סעיף ו.

15 משנ"ב ס"ק י"ז בשם הט"ו, ביאוה"ל שם ד"ה שנתן אולם בדעת השו"ע נשאר בצ"ע למעשה.
16 משנ"ב שם, הלכה ברורה סעיף י"ט.
17 ולמרות שאסור להתענות בראש חודש, כדי להמנע מאיסור זה יכול לאכול כל מה שרצה, ואין חיוב לאכול דווקא פת.
18 שו"ע סימן קפח סעיף ז.
19 משנ"ב שם ס"ק כב.
20 כנ"ל כמו בשבת רצה והחליצנו, ואף לחולקים שם דכיון שיש תקנה בברכה שלאחר כך עדיף שיסיים ברכת בונה ירושלים מחשש הפסק, מ"מ כאן הואיל ונכנס למחלוקת אם יברך הברכה בשם ומלכות ודאי עדיף שיסיים למדני חוקיך ויצא מהמחלוקת, הלכה ברורה סעיף כ"ד.
21 משנ"ב שם ס"ק כה, וביאוה"ל שם ד"ה אומר ברוך.
22 שו"ע שם, ואין חילוק בזה בין הלילה ליום, אף שבתפילה לא חוזרים על 'עלה ויבוא בערבית, שו"ע וביאוה"ל ד"ה בין בלילה.
23 שו"ע שם.
24 משנ"ב קפז ס"ק טז, אלא"כ היה בדעתו בשעת הברכה להזכיר ולאחר זמן נולד הספק בליבו, דבזה אמרינן שמסתמא הזכיר, משנ"ב תכב ס"ק י', שש"כ פנ"ז הערה ב"ז.
25 יביע אומר ח"ו סי' כ"ח, חו"ע שבת ח"ב עמוד קצד, דהוא ספק דרבנן, דדין הזכרת מעין המאורע הוא דרבנן, וכנגד החוקה דמה שהוא למוד הוא מזכיר יש חוקה נגדית דאימת שבת עליו ורמי אנפשה ומדכר, ומ"מ אם נולד לו הספק מיד קודם שהתחיל הטוב והמטיב יאמר ברכת שנתן בשם ומלכות.
26 פסקי תשובות קפ"ח הערה 18 דחיישינן לדברי הסוברים דחיוב נשים בברהמ"ז דרבנן, וספק דרבנן להקל.
27 פסקי תשובות קפ"ח ס"ח.

חוזר לתחילת ברכת המזון, ומזכיר גם רצה והחליצנו' וגם ראש חודש בי'עלה ויבוא, אף על פי שאם היה שוכח רק 'עלה ויבוא' לא היה צריך לחזור, במקרה זה, כיון שצריך לחזור בשביל רצה, חוזר ומשלים גם הזכרת ראש חודש 'עלה ויבוא'²⁸.

ואם נזכר לאחר שסיים ברכת 'בונה ירושלים' לפני שהתחיל ברכת 'הטוב והמטיב', אומר את נוסח הברכה של שבת, ומצרף גם ראש חודש עימות, וזה הנוסח שאומר 'בא'ה אמ'ה שנתן שבתות ולמנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברכה וראשי חודשים לזיכרון'²⁹.

ובחתימת הברכה יש נוהגים להזכיר גם שבת וגם ראש חודש, אף שבראש חודש שלא חל בשבת אינו חותם בברכה זו, בשבת ור"ח כיון שכבר חותם בשביל שבת יכול יחד גם ראש חודש, וחותרם 'בא'ה מקדש השבת וישראל וראשי חודשים'³⁰. ויש נוהגים לחתום בברכה זו רק שבת, ולא ראש חודש, הואיל ואין לראש חודש חתימה בפני עצמו ולכן אומר 'בא'ה מקדש השבת' בלבד.³¹

האוכל סעודה שלישית בשבת ונמשכה סעודתו למוצאי שבת האם מזכיר רצה והחליצנו' ויעלה ויבוא' בברכת המזון? ומה יעשה כשחל ר"ח במוצאי שבת?

ברכת המזון נגזרת לפי שעת תחילת הסעודה, ומזכיר את כל ההזכרות של הזמן שהיה בתחילת הסעודה, אף על פי שהיום שהיה בתחילת הסעודה כבר עבר. לפיכך, אם התחיל סעודתו בשבת והיה עדיין יום, למרות שסיים אחר שחשכה בכל זאת מזכיר רצה והחליצנו', וכך הדין בראש חודש שלא חל בשבת שהתחיל סעודתו סמוך ללילה, ונמשכה סעודתו עד למוצאי ראש החודש, גם כן יכול להזכיר 'עלה ויבוא' בברכת המזון.³²

ואם חל ר"ח במוצאי שבת לכתחילה יש לגמור אכילת הפת מבעוד יום ולא יזכיר ראש חודש בברכת המזון, אולם אם נמשכה אכילתו גם בלילה יש אומרים שיזכיר רק ר"ח³³, ויש שכתבו שיזכיר שניהם ואין זה תרתי דסתרי³⁴, והרבה אחרונים סוברים שבאופן זה יזכיר של שבת בלבד.³⁵

דיני הוצאת ספר תורה

ציבור ששכחו להוציא ספר תורה לקריאת ראש חודש, ונזכרו לאחר שהתחילו קריאת התורה, כיצד ינהגו?

ציבור ששכחו להוציא ספר תורה שני לקריאה של ראש חודש, רשאים להוציא ספר תורה נוסף בכל זמן משך הקריאה, ולמנהג בני אשכנז לאחר עליית שביעי יניחו את ב' הספרים על התיבה ויאמרו קדיש על שניהם, ואח"כ יקראו למפטר בספר השני וביום השבת וכו'³⁶, ובני ספרד אומרים קדיש גם אחר הקריאה בספר השני.³⁷

אם נזכרו להוציא ספר שני רק לאחר שכבר אמרו קדיש אחר עליית המשלים, מוציאים ספר תורה נוסף, וקוראים בו בברכה תחילה וסוף, ולפי כל המנהגים אומרים קדיש גם אחר קריאת המפטר

באופן זה, כיון שבזמן אמירת הקדיש על קריאת התורה בפרשת השבוע, לא היה הספר השני נוכח³⁸.

כיצד ינהגו אם נזכרו שלא קראו פרשת ראש חודש עד אחר שהחלו בקריאת ההפטרות של פרשת השבוע כמידי שבת?

אם התחיל העולה לברך את ברכות ההפטרות ולא אמר את שם ה', יעצור, ויוציאו ספר תורה שני וינהגו כנ"ל³⁹.

אם כבר הזכיר שם ה' בברכת ההפטרות, יסיים ברכה ראשונה של ההפטרות, ויקרא קצת פסוקים מהנביא בהפטרות של פרשת השבוע, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, ויפסיק, ויוציאו מיד ספר תורה אחר ויקרא אדם אחר בפרשת ראש חודש, בברכה תחילה וסוף ויאמר קדיש, ולאחר מכן יקרא בהפטרות ראש חודש 'השמים כסאי' בלא ברכה ראשונה, כיון שכבר ברכו אותה, ואחר סיום ההפטרות יברך ברכות ההפטרות האחרונות. וכך ינהגו אם נזכרו קודם שסיימו את ההפטרות, כל עוד שלא התחילו לברך את הברכות שלאחר ההפטרות.

ואם נזכרו אחר שהתחילו לברך את ברכות ההפטרות האחרונות, יסיימו את הברכות, ויוציאו ספר תורה נוסף לקריאת ראש חודש, ויברכו לפני הקריאה ולאחריה את ברכות התורה, ויאמרו חצי קדיש, ולאחר מכן יקראו את הפטרות ראש חודש בלא ברכות ההפטרות כיוון שכבר ברכו אותם.⁴⁰

בית כנסת שאין להם שני ספרי תורה להוציא לקראת בהם בשבת, כיצד ינהגו בשבת זו שיש להוציא שני ספרים?

לכתחילה לא נוהגים לגלול את ספר התורה מפרשה לפרשה בפני הציבור, משום כבוד הציבור, אולם כשאין שני ספרי תורה בבית הכנסת, יוציאו רק ספר אחד, ויקראו בו שבעה עולים בפרשת השבוע, ולאחר מכן יגללו את הספר לפרשת ראש חודש ויקראו שם, וכבוד הציבור ידחה בשביל לקיים את התקנה של קריאת מפטיר מתוך ספר תורה.⁴¹

לגבי אמירת הקדיש שאחר הקריאה, למנהג בני אשכנז שאומרים קדיש אחד בלבד קודם עליית מפטיר גם כשמוציאים שני ספרים⁴², כך ינהגו גם כשמוציאים ספר אחד.

ולמנהג בני ספרד שנוהגים לומר שני קדישים כשיש שני ספרי תורה⁴³, ינהגו כך גם כשיש ספר אחד, והואיל ואומרים קדיש על כל פעם שנשלמת חובת היום ולא על הספר, ולכן אומרים קדיש אחר תשלום קריאת שבעה עולים בפרשת השבוע, ולאחר מכן אחר תשלום קריאת פרשת ראש חודש.⁴⁴

ציבור שקראו בנביא בהפטרות פרשת השבוע ולא קראו הפטרות ראש חודש 'השמים כסאי', ונזכרו באמצע, או לאחר הקריאה, כיצד ינהגו כדי לתקן?

אם נזכרו אחר ברכה ראשונה, גם אם התחילו ההפטרות של פרשת השבוע, יסיים הפסוק

שהתחיל כבר, ואח"כ ימשיך בהפטרות ראש חודש 'השמים כסאי'. ואם סיים את קריאת ההפטרות של פרשת השבוע, והתחיל לברך את הברכות האחרונות שאחר הפטרות, יסיים את הברכות, ולאחר מכן יקראו הפטרות ראש חודש בלי הברכות.⁴⁵

ר"ח שהוא ב' ימים שבת ויום ראשון, כיצד נוהגים בקריאת ההפטרות?

אם ר"ח ב' ימים, והיום הראשון חל בשבת, קוראים הפטרות ראש חודש 'השמים כסאי', ולא הפטרות מחר חודש⁴⁶.

ונוהגים הספרדים להוסיף פסוק ראשון ואחרון של הפטרות מחר חודש, כדי לזכור שגם מחר ראש חודש⁴⁷.

והאשכנזים אינם נוהגים להוסיף פסוקי הפטרות מחר חודש, משום שלכתחילה אין לדלג מנביא לנביא⁴⁸.

דיני תפילת מוסף של שבת ור"ח

כיצד ינהג מי ששכח להתפלל במוסף את תפילת שבת וראש חודש 'אתה יצרת', אלא התפלל תפילת מוסף של שבת 'תכנת שבת' ולא הזכיר ראש חודש כלל, או התפלל תפילת מוסף של ראש חודש בלבד, ולא הזכיר שבת כלל?

בשבת ור"ח יש להזכיר בתפילה את הקרבת שני קורבנות המוספים שהיו מקריבים בבית המקדש, אחד של שבת ואחד של ראש חודש, ולכן אם החסיר את אחד מהם וסיים את התפילה, צריך לחזור ולהתפלל מוסף שוב ולהזכיר שוב שבת ור"ח⁴⁹.

ואם לא סיים תפילתו חוזר לתחילת ברכה רביעית, לאתה יצרת ויסיים כראוי⁵⁰.

כמו כן אם התפלל תפילת מוסף של שבת, 'תכנת שבת', לא יועיל להוסיף 'עלה ויבוא' בברכת רצה, כדי להזכיר ראש חודש, הואיל ואין מוסיף בזה קרבן מוסף⁵¹, ולכן יוסיף ויזכיר 'ונעשה לפניך קרבן מוסף' ויצא בזה⁵².

המתפלל תפילת אתה יצרת כתיקנה והזכיר מוספי שבת וראש חודש, אולם בחתימתו בסוף הברכה האמצעית, במקום לחתום 'מקדש השבת וישראל וראשי חודשים', הזכיר 'רק מקדש השבת' בלא ראש חודש, או הזכיר רק 'מקדש ישראל וראשי חודשים' בלא שבת מה דינו?

בתפילת מוסף של שבת וראש חודש יש לחתום בברכה גם בשבת וגם בראש חודש, ואם טעה בחתימה ונזכר תוך כדי דיבור⁵³, יכול לתקן מיד ולחתום כראוי.

אולם אם לא הספיק לתקן בזמן, או שהמשיך בתפילתו והתחיל ברכת רצה, אזי, כיוון כל תפילתו הייתה כראוי, שהזכיר בתוך הברכה גם שבת וגם ראש חודש, למרות שטעה בחתימה, אינו צריך לחזור שוב, וימשיך את תפילתו כרגיל⁵⁴.

42 משנ"ב סימן קמז ס"ק כז.

43 בית יוסף סימן רפב.

44 שו"ת קרית תנה דוד ח"ב סימן מה, הובא בספר הלכה ברורה סימן קמד שעה צ"ס"ק טו.

45 משנ"ב סימן תכה ס"ק ד.

46 שו"ע סימן תכה סעיף ב.

47 שו"ע שם.

48 הגהת השו"ע שם.

49 שו"ע סימן רסח סעיף ד, ומשנ"ב שם ס"ק טז. וסימן תצ סעיף ט באה"ל ד"ה מתפלל.

50 כדן השו"ע סימן רסח סעיף ה.

51 חכמת שלמה על שו"ע סימן תכה סעיף ג.

52 משנ"ב רס"ח ס"ק ט"ז בשם החיי אדם.

53 שיעור זמן אמירת 'שלום עליך רב'.

54 משנ"ב סימן תכה ס"ק טו בחתם בשבת לבד. ומשנ"ב סימן תפז ס"ק ז, ובבאור הלכה שם הביא מחלוקת אחרונים גדולה בזה בלא חתם בשל שבת, ונשאר בצ"ע למעשה, והשו"ע הגר"ז שם ס"ג פסק דיצא בזה, וכתב

הגר"ז אויערבך הליכות שלמה תפילה פ"ז ס"י שספק להקל ולא יחזור ויתפלל. ועי"ע שעה צ"צ ס"י תכה

ס"ק ו, שדינו של ר"ח קל יותר, ולכ"ע אין צריך לחזור.

28 שו"ע סימן קפח סעיף ז.

29 שו"ע שם.

30 לבוש, דברי חמודות, שירי כנה"ג, נהר שלום סק"ח, חסד לאלפים סק"ה, שו"ע הגר"ז סעיף י"ג, משנ"ב ס"ק

ל, ערוך השולחן סעיף י"ט, כה"ח ס"ק ל"ח, ועוד.

31 שו"ע שם הביא דעה זו בשם יש מי שאומר, ומנהג בני ספרד חלוק בזה אם דינו כסתם וי"א, הלכה ברורה

שם הערה כ"ט.

32 שו"ע סימן קפח סעיף י.

33 הכרעת המשנ"ב ס"ק ל"ג בשם המג"א, מהר"ש מלובלין בתשובה ס" ל"ד.

34 דעת ה"ח הובא במשנ"ב שם, וכן הכרעת הגר"ז סעיף י"ז, אשל אברהם מהדור"ת.

35 דעת הב"ח, בא"ח פ' חוקת אות כ"ב, יחוד ח"ג ס"י נ"ה.

36 משנ"ב סימן קמז ס"ק כז.

37 בית יוסף סימן רפב, שכן מנהג בני ספרד.

38 משנ"ב סימן תרפה ס"ק ב.

39 בשאלה הקודמת.

40 משנ"ב סימן תרפה ס"ק ב.

41 שו"ע סימן קמד סעיף ג.